

Штанцель Сергій Едуардович,

кандидат технічних наук,

докторант кафедри публічного адміністрування

ПАТ "Вищого навчального закладу "Міжрегіональна академія управління персоналом"

ORCID ID: 0009-0006-8286-1040

СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

STRATEGIES FOR ENSURING FINANCIAL SECURITY AS A COMPONENT OF THE NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

У статті здійснено історичний аналіз основних етапів розвитку концептуальних підходів до забезпечення фінансової безпеки як складової національної безпеки. Визначено поняття фінансова безпека з точки зору стану захищеності національних інтересів держави у фінансовій сфері. Уточнено наукову категорію стратегія публічного управління в сфері фінансової безпеки з позиції теорії стратегічного планування та управління як узагальнену модель курсу дій довгострокового характеру у формі сукупності цілей (пріоритетів), завдань та заходів, способів їх досягнення, законодавчо закріплених на національному рівні повноважними суб'єктами управління. Запропоновано періодизацію документів стратегічного характеру, на основі яких відбувається публічне управління у сфері фінансової безпеки: період 1997 – 2003 років – етап зародження концептуальних засад національної безпеки та захисту економічних, фінансових інтересів шляхом формування відповідних стратегічних напрямків роботи виконавчих органів влади; період 2003 – 2018 років – формування законодавчого підґрунтя для розробки стратегій публічного управління в сфері захисту національних інтересів, в тому числі у фінансовій сфері; з 2018 року – прийняття нового законодавства з регулювання національної безпеки та відповідно зміна стратегій та концептуальних підходів до захисту національних інтересів у фінансовій сфері. Акцентовано увагу на тому, що у системі національної безпеки та відповідних стратегіях містяться окремі напрямки державної політики у фінансовій сфері. Така ситуація пов'язана насамперед з тим, що до законодавчо визначених повноважень Ради з національної безпеки й оборони України належить лише прийняття рішень щодо стратегічних національних інтересів України напрямків та концептуальних підходів забезпечення національної безпеки у різних сферах, фінансовій в тому числі. Виділено проблемні питання стратегій публічного управління у фінансовій сфері, зокрема їх неузгодженість з іншими стратегіями центральних органів виконавчої влади, не актуальність їх окремих положень, неузгодженість з методикою розрахунку стану фінансової безпеки.

Ключові слова: фінансова безпека, фінансові інтереси держави, національні інтереси у фінансовій сфері, національна безпека, національні інтереси.

The article provides a historical analysis of the main stages of development of conceptual approaches to ensuring financial security as a component of national security. The concept of financial security is defined in terms of the state of protection of national interests of the State in the financial sphere. The scientific category of the strategy of public administration in the field of financial security has been clarified from the standpoint of the theory of strategic planning and management as a generalized model of the course of actions of a long-term nature in the form of a set of goals (priorities), tasks and measures, ways to achieve them, legislatively fixed at the national level by authorized subjects of management. It offers periodization of documents of strategic character, on the basis of which public management in the sphere of financial security takes place: the period 1997-2003 – the stage of origin of conceptual foundations of national security and protection of economic, financial interests by formation of corresponding strategic directions of work of executive bodies of power; 2003-2018 – formation of the legislative basis for the development of public administration strategies in the field of protection of national interests, including in the financial sphere; since 2018 – the adoption of new legislation on the regulation of national security and, accordingly, a change in strategies and conceptual approaches to protecting national interests in the financial sphere. The attention is focused on the fact that the national security system and relevant strategies contain separate directions of state policy in the financial sphere. This situation is primarily due to the fact that legally defined powers of the National Security and Defense Council of Ukraine include only decision-making on strategic national interests of Ukraine directions and conceptual approaches to national security in various spheres, including financial. The problematic issues of public administration strategies in the financial sphere, in particular their inconsistency with other strategies of the central executive authorities, not the relevance of their individual provisions, inconsistency with the methodology for calculating the state of financial security, have been allocated.

Key words: financial security, financial interests of the state, national interests in the financial sphere, national security, national interests.

Постановка проблеми. Встановлення стратегічних орієнтирів та концептуальних підходів до реалізації публічного управління спрощує виконання функцій, завдань та заходів повноважних суб'єктів управління у фінансовій сфері. такі орієнтири повинні оновлюватися зі зміною внутрішніх, зовнішніх загроз фінансовій безпеці та національним фінансовим інтересам. Здатність державних органів влади до розробки, оновлення та впровадження стратегій публічного управління підвищує ступінь довіри суб'єктів господарювання та громадян до їх діяльності. Тому актуальною є проблематика дослідження наявних стратегій та концептуальних підходів до захисту національних інтересів України у фінансовій сфері, їх відповідність сучасним викликам, ризикам та загрозам.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняними науковцями та експертами у сфері забезпечення фінансової безпеки достатньо повно висвітлюється проблематика, яка стосується аналізу наявних стратегічних документів публічного управління для формування системи поглядів щодо захисту фінансових інтересів держави. Стратегічні пріоритети та концептуальні підходи до забезпечення фінансової безпеки як складової економічної та національної безпеки висвітлені в наукових розвідках Барановського О. І. [1-2], Басса Д. Я. [3], Єрмошенка М. М. [4], Жарчука В. А. [5], Зачосової Н. В. [6], Кириченко Ю. М. [7], Свистуна Я. В., Загуменної Ю. О. [18], Хвостенко В. С. [21]. В цілому вчені сходяться на думці про відсутність повноцінної стратегії управління державними фінансами, виділяючи окремі стратегічні напрямки в роботі повноважних органів влади. Тож погоджуємося з думкою щодо доцільності розробки цілісної стратегії у фінансовій сфері для більш ефективного публічного управління.

Н. В. Зачосова розглядає питання та етапи формування стратегії фінансової безпеки, визначаючи інтереси держави у грошово-кредитній, бюджетній, податковій, валютній, банківській сферах, ринку фінансових послуг України [6]. В. С. Хвостенко розглядає концептуальні підходи до розробки стратегії фінансової безпеки України [21]. Проте, в цілому в літературі існує прогалина щодо вивчення актуальних стратегій публічного управління у сфері фінансової безпеки як складової національної безпеки, насамперед, взаємозгодженості наявних стратегій у фінансовій сфері з наявними стратегіями у сфері забезпечення національної безпеки.

Мета статті полягає в емпіричному дослідженні актуальних діючих стратегій публічного

управління у сфері фінансової безпеки як складової національної безпеки, а саме їх відповідності сучасним національним інтересам держави, узгодженості з курсом дій (планом дій) у сфері забезпечення національної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження фінансової безпеки як складової національної безпеки актуально, зважаючи на розгляд цього поняття з точки зору стану захищеності національних інтересів держави у фінансовій сфері.

Розглядатимемо стратегію публічного управління в сфері фінансової безпеки з позиції теорії стратегічного планування та управління як узагальнену модель курсу дій довгострокового характеру у формі сукупності цілей (пріоритетів) [4, с. 20], завдань та заходів, способів їх досягнення, законодавчо закріплених на національному рівні повноважними суб'єктами управління.

До документів стратегічного характеру, на основі яких відбувається публічне управління у сфері фінансової безпеки, віднесемо:

1. На період 1997 – 2003 років – Концепція (основи державної політики) національної безпеки України (Постанова ВРУ від 22 липня 2003 № 3/97-ВР, що втратила чинність у зв'язку з прийняттям Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року №964-IV) [8].

2. На період 2003 – 2018 років – Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року №964-IV (втратив чинність у зв'язку з прийняттям Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року №2469-VIII) [9; 10].

Поділяємо думку Басса Д. Я. [3], що в Концепції (основи державної політики) національної безпеки України 1997 року [8] не приділено достатньої уваги фінансовій безпеці, не визначено відповідного поняття, її місця в системі національної безпеки.

Водночас, згідно Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року №964-IV визначено поняття «національна безпека» – як «захищеність життєво важливих інтересів людини, громадянина, суспільства, держави, за якої забезпечуються своєчасне виявлення, запобігання, нейтралізація реальних, можливих загроз національним інтересам у сферах фондових ринків, обігу цінних паперів, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, податково-бюджетної, митної політики, ринку банківських послуг, монетарної та валютної політики» як сферах державного управління [10].

У Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року №964-IV також частково були визначені загрози фінансовій безпеці (хоча прямо загрози не були зазначені, а опосередковано через ідентифікацію негативних чинників впливу на економічну безпеку): суттєве скорочення ВВП; нестабільність правового регулювання відносин у сфері фіскальної (фінансової) політики держави; відсутня програма запобігання фінансовим кризам; ріст кредитних ризиків; великий ступінь боргової залежності держави, критичний обсяг державних зовнішнього, внутрішнього боргу [10].

В Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року №964-IV лише містяться окремі напрямки державної політики у фінансовій сфері, натомість відсутній цілісний механізм забезпечення фінансових інтересів країни, не сформовані системо утворюючі елементи її регулювання [10].

Відзначимо, що така ситуація пов'язана насамперед з тим, що до законодавчо визначених повноважень Ради з національної безпеки й оборони України належить лише прийняття рішень щодо стратегічних національних інтересів України напрямків та концептуальних підходів забезпечення національної безпеки у різних сферах, фінансовій в тому числі [11]. Серед функцій Ради з національної безпеки й оборони як вищого державного органу колегіального керівництва – контроль та координація за діяльністю органів виконавчої влади у мирний, воєнний час, в періоди кризових ситуацій, надзвичайних подій [11]. До складу Ради входять саме Голова Національного банку України, Міністр фінансів, Голова Державної служби фінансового моніторингу України [11]. Тож на повноважних суб'єктів управління, відповідальних за національну безпеку, покладено завдання та функції щодо визначення системи поглядів та напрямків державної політики у фінансовій сфері.

До напрямків державної політики з питань національної безпеки у фінансовій сфері згідно Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року №964-IV віднесено: реформування податкової системи, пожвавлення фінансово-кредитної сфери, припинення відтоку капіталу за кордон, скорочення рівня поза банківського обігу грошової маси, збалансований розвиток бюджетної сфери, внутрішня та зовнішня захищеність національної валюти, її стабільність, захист інтересів вкладників та в цілому фінансового ринку, виважена політики внутрішніх та зовнішніх запозичень [10].

В Законі України «Про національну безпеку України», прийнятому у 2018 році, в редакції від 31 березня 2023 №2469-VIII, мало йдеться про фінансову безпеку держави як складову національної. Нормативно-правовий документ визначає «національну безпеку» як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз». У Законі лише зазначено про те, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення економічної та інших видів безпеки держави як одного з напрямків політики [9].

Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року №964-IV [10] став основою для розробки Стратегії національної безпеки «Україна у світі, що змінюється» від 12 лютого 2007 року № 105 (втратила чинність на підставі Указу Президента № 287/2015 від 26.05.2015) [15].

У Стратегії національної безпеки від 12 лютого 2007 року № 105/2007 було визначено внутрішні загрози економічній безпеці, в тому числі фінансовій: валютні ризики, неефективність використання коштів державного та місцевих бюджетів; високий ступінь тінізації економіки, відсутність стимулів для легалізації доходів населення; надмірність впливу іноземного капіталу на розвиток деяких стратегічно важливих секторів національної економіки, зростання питомої ваги іноземного капіталу в таких галузях [15].

У 2015 році попередня стратегія національної безпеки [15] була змінена на Стратегію національної безпеки України від 26 травня 2015 № 287/2015 (втратила чинність у зв'язку з Указом Президента від 14 вересня 2020 № 392/2020) саме за рішенням Ради національної безпеки і оборони України [14].

У 2020 році прийнято Стратегію національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020), в якій відсутні як цілі, так і завдання, заходи й напрямки в сфері забезпечення фінансової безпеки. Документ визначає загрози національним інтересам України, згадуючи зокрема «зростаючий дефіцит фінансових ресурсів через який існують труднощі виділення коштів для забезпечення виробництва та закупівлі у необхідних обсягах сучасних зразків озброєння та військової техніки», корупція, нова глобальна фінансово-економічна криза, та інші [13].

Натомість цей стратегічний документ визначав пріоритети національних інтересів України та

забезпечення національної безпеки, цілі та основні напрями державної політики у сфері національної безпеки, серед яких забезпечення сталого функціонування фінансової системи, послідовна грошово-кредитна політика, підвищення довіри до фінансових інститутів держави, сприятливі фінансові умови [13]. Стратегія стала основою для розроблення стратегічних, концептуальних документів щодо планування у сферах національної безпеки і оборони, в тому числі економічній та фінансовій як її складовій.

На початку 2022 року Указом Президента В. Зеленського затверджено Стратегію забезпечення державної безпеки від 16 лютого 2022 року № 56/2022, що «визначає реальні й потенційні загрози державній безпеці України, напрями та завдання державної політики у сфері державної безпеки, є основою для планування і реалізації політики у сфері державної безпеки» [19]. Власне правовою основою для розробки та реалізації Стратегії є положення вище згаданого Закону України «Про національну безпеку України», прийнятому у 2018 році, в редакції від 31 березня 2023 №2469-VIII [9].

Серед загроз державній безпеці Стратегія визначає саме «недостатню ефективність органів державної влади, недосконалість механізмів державного управління, та фінансового забезпечення процесу розвитку системи забезпечення державної безпеки», «обмеженість держави у фінансових ресурсах» [19]. Таким чином, виходячи з розглянутих положень вище наведених стратегічних документів можна дійти висновку, що у системі національної безпеки фінансова безпека передбачає досягнення такого стану фінансової системи, за якого є можливим фінансове забезпечення національних інтересів у різних сферах суспільних відносин. Оптимальний стан фінансової безпеки сприяє підтримці оптимального стану національної безпеки та надає можливість попередити, усунути та скоротити ступінь впливу негативних чинників та загроз національним інтересам завдяки достатнім обсягам фінансування.

У 2021 році в Україні прийнято Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року (ухвалена Указом Президента України № 347/2021 від 11.08.2021) [12], що визначає способи досягнення цілей та пріоритетів у сфері забезпечення фінансової безпеки як складової економічної. У Стратегії № 347/2021 від 11.08.2021 також ідентифіковані стан, виклики, загрози фінансовій безпеці, оцінено її ступінь у 2018-2020 роках [12].

Протягом останніх 2010-2020 років стан фінансової безпеки (при середньому значенні оцінки

стану фінансової безпеки за цей період на рівні 42% від оптимального значення) оцінювався як незадовільний через ряд причин: постійний дефіцит державного бюджету як наслідок – значне боргове навантаження; недостатність розвитку довгострокового інвестиційного кредитування національної економіки, незадовільний розвиток фондового ринку; структурні диспропорції та проблеми фінансової системи; неможливість фінансового сектору повністю виконати власні функції для задоволення потреб національної економіки [12].

За підсумком 2019 року ступінь фінансової безпеки скоротився на 4% (порівняно з 2018 роком) до 42% та на 3% до 38% за підсумками першого півріччя 2020 року порівняно з першим півріччям 2019 року [12].

У Стратегії наведено перелік викликів та загроз фінансовій безпеці країни: низький рівень бюджетної дисципліни, низька інституційна спроможність розпорядників бюджетних коштів розробляти плани діяльності більш як на один рік, обмежені зв'язки між бюджетним плануванням та пріоритетними напрямками розвитку держави; значний обсяг дефіциту державного бюджету, що перевищує визначені Бюджетним кодексом України 3% від прогнозного номінального обсягу ВВП, що за фактичної відсутності неборгових джерел його фінансування спричиняє зростання державного боргу та відповідного навантаження на державний бюджет; недостатній рівень фінансової інклюзії; не вирішені питання щодо активів та фінансових зобов'язань на тимчасово окупованих територіях України; високий рівень тінізації економіки; втрата доходів бюджету внаслідок поширених явищ «сірого» імпорту та контрабанди, схем ухилення від оподаткування, розмивання бази оподаткування шляхом використання «низькоподаткових» юрисдикцій; непослідовність правового регулювання відносин у податковій сфері; недостатній розвиток довгострокового кредитування; значна частка непрацюючих кредитів у кредитному портфелі банків, у тому числі державного сектору; функціонування системи пенсійного забезпечення в умовах високого демографічного навантаження; низький рівень ліквідності фондового ринку, захисту прав інвесторів поряд із недостатньою спроможністю регулятора протидіяти зловживанням на ринку; поширення явища легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом [12].

Серед важливих стратегічних документів – Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15 серпня 2012 р.

№ 569-р [17], в якій визначені негативні зовнішні, внутрішні явища, фактори та чинники, які загрожують фінансовим інтересам країни, мета, шляхи та способи розв'язання наявних фінансових проблем, заходи зміцнення фінансової безпеки (бюджетної, банківської, податкової, валютної, безпеки в управлінні державним боргом, у сфері фінансів реального сектору економіки, функціонування фондового ринку, небанківського фінансового сектору) [17].

Відзначимо, що у досі діючій Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15 серпня 2012 р. № 569-р. ідентифіковані не достатньо актуальні проблеми фінансової системи країни [17], а саме йдеться про фінансово-економічну кризу 2008 року, обмежений доступ до світових фінансових ринків, залежність України від експорту та імпорту, погіршення стану зовнішньої торгівлі, ріст дефіциту платіжного балансу, залежність від зовнішніх кредиторів. Внутрішні загрози фінансовій безпеці наступні: недосконале, постійно мінливе правове регулювання, нерівномірність у розподілі податкового навантаження на економічних агентів, відтік капіталу за кордон та погіршення інвестиційних умов, низький ступінь бюджетної дисципліни, незбалансована бюджетна система, зростання державного боргу, низький обсяг золотовалютних резервів, доларизація економіки, коливання обмінного курсу, слабкість фондового ринку, недостатність капіталізації фінансової системи.

Водночас актуальними залишаються такі проблеми, як вразливість фінансової системи України та її залежність від зовнішніх шоків, зовнішнього фінансування й кредитування, політичної ситуації, міжнародних зобов'язань. Тож документ потребує оновлення з врахуванням інших стратегій публічного управління в умовах воєнного стану.

Серед проблемних питань, які існують в Україні, відзначимо неузгодженість діючих стратегій публічного управління у сфері фінансової безпеки з іншими стратегічними та нормативно-правовими актами у сфері забезпечення національної безпеки:

1) з методичними рекомендаціями, а саме з Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України, згідно якої оцінюють такі складові фінансової безпеки: бюджетна, боргова, валютна, грошово-кредитна, банківська, безпека небанківського фінансового сектору. Натомість у Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15 серпня 2012 р. № 569-р. [17], крім вказаних складових, ідентифіковано податкову

безпеку, безпеку фондового ринку та окремо безпеку небанківського фінансового сектору.

2) відсутність узгодженості Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» від 15 серпня 2012 р. № 569-р. [17] та Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року (Указ Президента України № 347/2021 від 11.08.2021) [12], а також нової Стратегії розвитку фінансового сектору України, розробленої НБУ, МФУ, НКЦФР та Фондом гарантування вкладів.

3) недостатність взаємодії та координації діяльності Ради з національної безпеки й оборони з центральними органами виконавчої влади, відповідальними за підтримку фінансової безпеки, що зумовлює постійну зміну у визначенні пріоритетних стратегічних напрямків та концептуальних підходів забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері.

4) неповнота та відсутність цілісності у визначенні стратегічних національних інтересів у фінансовій сфері.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Огляд стратегій національної безпеки України та відповідного законодавства у цій сфері державного управління дозволяє зробити важливі висновки. Вважаємо доцільним виділити історичні етапи розвитку концептуальних підходів до забезпечення фінансової безпеки як складової національної безпеки, що передбачає стан захищеності національних інтересів держави у фінансовій сфері. Виділити етапи еволюції концепцій можливо на основі документів стратегічного характеру, які слугують підґрунтям для публічного управління у сфері фінансової безпеки: період 1997 – 2003 років – етап зародження концептуальних засад національної безпеки та захисту економічних, фінансових інтересів шляхом формування відповідних стратегічних напрямків роботи виконавчих органів влади; період 2003 – 2018 років – формування законодавчого підґрунтя для розробки стратегій публічного управління в сфері захисту національних інтересів, в тому числі у фінансовій сфері; з 2018 року – прийняття нового законодавства з регулювання національної безпеки та відповідно зміна стратегій та концептуальних підходів до захисту національних інтересів у фінансовій сфері. Акцентовано увагу на тому, що у системі національної безпеки та відповідних стратегіях містяться окремі напрямки державної політики у фінансовій сфері. Така ситуація пов'язана насамперед з тим, що до законодавчо визначених повноважень Ради з національної безпеки й оборони України належить лише при-

йняття рішень щодо стратегічних національних підходів забезпечення національної безпеки у різних інтересів України напрямків та концептуальних сферах, фінансовій в тому числі.

REFERENCES:

1. Baranovskiy, O. I. (2016) Sutnist i chynnyky finansovoi bezpeky fondovoho rynku [The essence and factors of financial security of the stock market]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 1, 20-38 [in Ukrainian]
2. Baranovskiy, O. I. (2000). Finansova bezpeka v Ukraini (metodolohiia otsinky ta mekhanizmy zabezpechennia) [Financial security in Ukraine (evaluation methodology and assurance mechanisms)]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian]
3. Bass, D. Ya. (2016). Finansova bezpeka yak skladova ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Financial security as a component of economic security of Ukraine]. *Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine – Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 3, 5-10. [in Ukrainian]
4. Iermoshenko, M. M. (2002). Zasady stratehichnogo planuvannia finansovoi bezpeky derzhavy [Principles of strategic planning of financial security of the state]. *Problems and prospects of development of the banking system of Ukraine: collection of scientific works – Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats*. Sumy: Mriia LTD, 19-24. [in Ukrainian]
5. Zharchuk, V. A. (2017). Finansova bezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky krainy: ohliad zakonodavchykh ta naukovo-teoretychnykh pidkhodiv [Financial security as a component of the national security of the country: a review of legislative and scientific-theoretical approaches], 109-112. Retrieved from: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23417/1/109-112.pdf> [in Ukrainian]
6. Zachosova N. V. (2018). Formuvannia stratehii finansovoi bezpeky Ukrainy dlia potreb zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky natsionalnoi ekonomiky [Formation of Ukraine's financial security strategy for the needs of ensuring the economic security of the national economy]. *Black Sea economic studies – Prychornomorski ekonomichni studii*, 26 (1), 58-62. [in Ukrainian]
7. Kyrychenko, Yu. M. & Kyrychenko, Ye. V. (2021). Finansovo-ekonomichnoi bezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Financial and economic security as a component of the national security of Ukraine]. *Prava liudyny v Ukraini: mynule, sohodennia, maibutnie – Human Rights in Ukraine: Past, Present, Future*. Proceedings of the II All-Ukr. scientific-practical. conf. (vols. 2), (pp. 212-215) Kharkiv: NDI PPSN. [in Ukrainian]
8. Postanova VRU Pro Kontseptsiiu (osnovy derzhavnoi polityky) natsionalnoi bezpeky Ukrainy: № 3/97-VR vid 22.07.2003 [On the Concept (Basis of State Policy) of National Security of Ukraine: VRU Resolution No. 3/97-VR from July 22, 2003]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-вр#Text> [in Ukrainian]
9. Zakon Ukrainy Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy vid 31.03.2023 №2469-VIII [Law of Ukraine On National Security of Ukraine from March 31, 2023 No. 2469-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian]
10. Zakon Ukrainy Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy vid 19 chervnia 2003 roku №964-IV [Law of Ukraine On the basis of national security of Ukraine of June 19, 2003 No. 964-IV]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo, 39, 351. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#top> [in Ukrainian]
11. Zakon Ukrainy Pro Radu natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy 183/98-VR vid 29.07.2023 [Law of Ukraine On the National Security and Defense Council of Ukraine 183/98-VR from July 29, 2023]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo, 35, 237, Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр#top> [in Ukrainian]
12. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 11 serpnia 2021 roku «Pro Stratehiiu ekonomichnoi bezpeky Ukrainy na period do 2025 roku»: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 347/2021 vid 11.08.2021 [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of August 11, 2021 "On the Strategy of Economic Security of Ukraine for the period up to 2025 year": Decree of the President of Ukraine No. 347/2021 of 11.08.2021]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text> [in Ukrainian]
13. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy»: Ukaz Prezydenta vid 14 veresnia 2020 roku №392/2020 [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 14, 2020 "On the National Security Strategy of Ukraine": Presidential Decree of September 14, 2020 No. 392/2020]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n7> [in Ukrainian]
14. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 6 travnia 2015 roku «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26 travnia 2015 roku № 287/2015 [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of May 6, 2015 "On the National Security Strategy of Ukraine": Decree of the President of Ukraine of May 26, 2015 No. 287/2015]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#Text> [in Ukrainian]
15. Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12 liutoho 2007 roku № 105. [1. On the National Security Strategy of Ukraine: Decree of the President of Ukraine of February 12, 2007 No. 105]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007#Text> [in Ukrainian]

16. Pro skhvalennia Kontseptsii zabezpechennia natsionalnoi bezpeky u finansovii sferi: Rozporiadzhennia KМУ vid 15 serpnia 2012 r. № 569-r. [On Approval of the Concept of Ensuring National Security in the Financial Sphere: CMU Order of August 15, 2012 No. 569-r.]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-p#Text> [in Ukrainian]

17. Svystun, Ya. V., Zahumenna, Yu. O. (2022). Finansova bezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky: poniatiino-katehorialnyi aparat [Financial security as a component of national security: conceptual and categorical apparatus]. *Proceedings from Mizhnarodna nauково-praktychna konferentsiia «Aktualni pytannia zabezpechennia finansovoi bezpeky derzhavy v umovakh hlobalizatsii» – International Scientific and Practical Conference «Topical issues of ensuring the financial security of the state in the context of globalization».* (ззю 89-91). Kharkiv: KhNUVS [in Ukrainian].

18. Stratehiia zabezpechennia derzhavnoi bezpeky: Ukaz prezydenta vid 16 liutoho 2022 roku № 56/2022 [State Security Strategy: Presidential Decree of February 16, 2022 No. 56/2022]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text> [in Ukrainian].

19. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy «Bezpeka liudyny – bezpeka krainy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku № 392/2020 [National Security Strategy of Ukraine "Human Security – Security of the Country": Decree of the President of Ukraine of September 14, 2020 No. 392/2020]. Retrieve from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12> [in Ukrainian].

20. Khvostenko V. S. (2010). Kontseptualni pidkhody do stratehii finansovoi bezpeky Ukrainy [Conceptual approaches to the strategy of financial security of Ukraine]. *Bulletin of Economics of Transport and Industry – Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 29, 185-187 [in Ukrainian].